

GÖRGEI ARTÚR VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915

Vál. és s. a. r. Hermann Róbert

Zrínyi, Bp. 2018. 520 oldal

Görgei Artúr halálának 100., valamint születésének 200. évfordulója kapcsán számos tudományos konferenciát rendeztek, múzeumi kiállítások emlékeztek meg a szabadságharc hadvezéré-ről, és több kiadvány is napvilágot látott. Utóbbiak közül kiemelkedik Hermann Róbert forráskiadványa, amely Görgei publicisztikai tevékenységének termését gyűjti össze. A kötet már küllemében is tetszetős: kemény borítású, a címlapon az öreg tábornok portréja, a hátlapon pedig a fiatal hadvezér látható, a képek háttérében Görgei kézírásával. Ha megnézzük a borítóbelsőt, Nagy Béla kitűnő térképén áttekinthetjük az 1849. augusztus 11–13. közötti katonai helyzetet. Ez és a kötetben található többi katonai térkép mind arra szolgál, hogy az olvasó el tudja rajtuk helyezni a közölt források adatait, tényeit, és megszerzett ismeretei alapján saját véleményt alkothasson a szabadságharc eseményeiről, Görgei szerepéről és tevékenységéről, döntéseinek lehetséges alternatíváiról. Mert végső soron az egész kötet célja az, hogy élénk tárja a tábornok jól vagy kevésbé ismert írásait, megszólalásait, mind 1848–1849-ből, mind az utána következő hosszú külhoni, majd hazai száműzetést jelentő időszakból, szinte életének utolsó pillanataig, így téve teljesebbé a róla alkotott képet. „Itt az ideje, hogy a tábornok születésének 200. évfordulóján végre elfoglalja azt a helyet a magyar nemzeti Pantheonban, amely méltán megilleti őt” – fogalmaz Hermann Róbert. (47.)

A kötetet sajtó alá rendező Hermann Róbert, ahogy azt illik, *Görgei Artúr, a publicista* címmel bevezető tanulmányt írt a közzétett források elé, amelyből megismerhetjük a kötet keletkezésének történetét is. Eszerint Katona Tamás, Görgei emlékiratainak újrarendítője és kiadója tervbe vette a tábornok más írásainak közzétételét is, de végül nem jutott rá ideje. Az általa összegyűjtött anyagot Hermann Róbertnek adta át, aki tovább gyarapította a forrásanyagot, és a 2018-as évfordulóra meg is jelentette. A bevezető tanulmány további részében a kötetben közreadott művek keletkezéstörténetéről, fogadtatásáról és forrásértékéről olvashatunk elemzést.

Ezután következik – 11 fejezetre bontva – Görgei publicisztikája. A szövegek kiadója gondos jegyzetapparátussal látta el az egyes írásokat és minden esetben arra törekedett, hogy a korabeli hivatkozásokat a mai olvasó is követni tudja. Külön jelzi, melyek a saját, melyek Görgei jegyzetei, a már modern kiadást megélt műveknél azok adatait is közli, és minden esetben össze is veti az egykorú idézeteket az eredeti szövegekkel. Így jár el Hermann a tábornok emlékirataira történő hivatkozásoknál, ahol mindig szerepelnek Katona Tamás modern fordításának adatai is.

Az első közreadott szöveg Görgei 1848. évi kémiai értekezése, *A kókuszdíóolaj szilárd és folyékony zsírsavjairól*, melyet Riedel Miklós az új közlés számára újrarendített. A fordító – aki maga is kémikus, nyugalmazott egyetemi oktató – az évfordulók kapcsán rendezett konferenciákon több kitűnő előadásban hívta fel a figyelmet a tábornok vegyész tevékenységére, és ezekből egyértelműen kiderült, hogy személyében az első, nemzetközileg jegyzett magyar kémikust is tisztelhetjük. Sőt, Görgei saját vallomása szerint, katonai sikereihez is jelentősen hozzájárult kémikusi tevékenysége, az ott szerzett „értelmi fegyelmessége”, hogy döntéseit megfontoltan hozza meg és megfigyeléseit, információit mindig több oldalról ellenőrizze.

A második fejezetben az 1848–1849. évi újságcikkek, kiáltványok és beszédek kaptak helyet, összesen 21 tételben. Ezek közül az elsőt és az utolsót szeretném kiemelni. Kevésbé ismert, de Görgei politikai nézeteit jelzi első magyar nyelvű írása, amely 1848. június 5-én jelent meg a radikális *Marczius Tizenötödike* című lapban. Ekkor már megindult a honvédség szervezése, és Görgei írásában azt az elképzelést bírálta, mely a honvédtiszteknek drága egyenruhát írta

elő. Egyértelmű, hogy itt saját példájára gondolt, hiszen császári-királyi hadseregbeli szolgálata idején ő maga kérte, hogy inkább a Nádor-huszárokhoz helyezzék, mert ott kevésbé volt díszes az egyenruha. A cikk megjelenése után néhány nappal maga is a honvédség kötelékébe lépett. A fejezet utolsó szövege Görgei beszéde az aradi haditanácson a fegyverletétel kilátásairól. Ennek befejező sorai egyértelműen bizonyítják, hogy nem voltak illúziói a döntés következményeit illetően, és a fegyverletételről nem egymaga határozott: „Magukra hagyom most önöket, nehogy jelenlétemtől zavarva javaslatomat kevésbé alaposan világítsák meg minden oldalról, és a lehetséges következtetéseket kevésbé gondosan mérlegeljék; és mindenekelőtt arra kérem önöket – kötelezve magam, hogy határozatuk értelmében fogok cselekedni –, hogy ne áltassák magukat rózsás reményekkel, mert lehet, hogy utunk a vérpadra vezet.”

A kötet következő három fejezete az 1860-as évek publicisztikai termését teszi közzé. Ezek közül kiemelkedik az 1867-ben (majd később még háromszor) önálló kötetben is napvilágot látott *Gazdátlan levelek*. Berzenczey László, volt 1848-as kormánybiztos klagenfurti látogatása alkalmával folytatott beszélgetéseket Görgeivel, ezek ihlették a fiktív levelekké formált írást, mely a tábornok véleményét közli az olvasóval saját 1848-as szerepéről, az 1849. augusztusi szőlői (világosi) fegyverletételről és emlékiratairól. A következő fejezetben olvashatjuk az 1867. év további termését. Ezek a szövegek egyértelművé teszik, hogy a tábornok Deák Ferenc politikájával értett egyet, kiállt a kiegyezés szükségessége mellett, a hadsereg jövőjére vonatkozóan két memorandumot is összeállított a politikus részére, Kossuth Lajoshoz pedig nyílt levelet intézett, melyben kérte, hagyjon fel a kiegyezés elleni izgatással.

A következő, leghosszabb fejezet egy komplett hadtudományi értekezést tesz közzé, Görgeinek Demár János álnéven írt tanulmányát Henryk Dembiński 1873-ban németül, majd a következő évben magyarul megjelent emlékiratairól. A későbbi kutatás kiderítette, hogy a szöveg inkább az azt közzé tevő Danzer F. Alfonz munkája, mintsem a lengyel tábornoké, de Görgei ezt még nem tudhatta, és a megjelent írásra reagálva 1875 és 1877 között gondolatait hat részben jelentette meg a *Budapesti Szemlében*. Görgei kritikája, amely emlékiratai után a második legterjedelmesebb munkája, egyben az első olyan szaktanulmány volt 1848–1849 hadtörténetéről, amely a modern történettudomány szabályainak megfelelően, visszakereshető hivatkozásokkal tárgyalta témáját. Legalaposabban a kápolnai csatát, valamint Dembiński 1849. április–májusi észak-magyarországi „tevékenységét” elemezte. Ennek a tanulmánynak a publikálása – véleményem szerint – Hermann forráskiadványának egyik legnagyobb erénye. Ebben a munkájában Görgei kristálytisztá logikával, némi cinizmussal megfűszerezve elemezte Dembiński magyarországi „tevékenységét”, hadvezéri csődjét, alkalmatlanságát. Nem elégedett meg a pusztá bírálattal, hanem azt is igyekezett bemutatni, mely hadtudományi alapelveket nem vett figyelembe a lengyel tábornok s így miért volt sikertelen. Ugyanakkor ebben a munkájában az 1852-ben megjelentett emlékirataihoz képest sokkal tárgyilagosabban írt 1848 más szereplőiről, katonákról és politikusokról egyaránt. A tanulmány olvasása a mai történésznek is tartogat fontos tanulságokat, és közreadásával az érdeklődő olvasó számára is könnyen elérhetővé válik e fontos szakmunka.

A hetedik fejezet tárgya a *Mit köszönünk a forradalomnak?* című írás, melyben a tábornok az 1875-ben megjelent, konzervatív múltszemléletű *Értsük meg egymást!* című röpiratra reagált, megvédelmezve az 1848–1849-es küzdelem jogszerűségét és indokoltságát.

A következő két fejezet Görgei Kossuthal folytatott 1880-as évekbeli polémijának két szövegét teszi közzé, a szintén a *Budapesti Szemlében* megjelent *Kossuth és Görgei*, valamint a *Még egyszer Kossuth és Görgei* című írásokat. Ezekben a tábornok Kossuth *Irataim az emigrációból* címmel megjelent kötetekre, pontosabban az őt ért vádakra reagált. Kitért a Függetlenségi Nyilatkozat és a trónfosztás kimondása kapcsán felmerülő kérdésekre, saját diktatori ambícióinak cáfolatára, valamint a szabadságharc eseményeivel kapcsolatos téves állítások helyreigazítására. A hadászati kérdésekben Hermann szerint Görgei írásai helytállóak, ami azonban a függetlenség

kimondásával kapcsolatos politikai kérdéseket illeti, már nem ennyire egyértelmű a helyzet. A két interpretáció itt annyira eltér egymástól, hogy egyéb források hiányában nehéz megállapítani, kinek az előadása hitelesebb. Annyi azonban bizonyos, hogy e két írásra már nem érkezett Kossuthtól válasz – bár egy publikálatlan válaszkezdemény fennmaradt a volt kormányzó irathagyatékában –, Görgei publicisztikai munkássága pedig ezzel tulajdonképpen lezárult.

A kötet utolsó két fejezete a már idős tábornokkal készült interjúkat (22 tétel az 1884 és 1915 közötti évekből), valamint az általa írt, pályafutására, a szabadságharc szereplőire, eseményeire visszaemlékező leveleket (12 tétel az 1891 és 1908 közötti évekből) adja közre. Ezek rengeteg apró adalékot tartalmaznak Görgei időskori gondolkodásáról, szellemi frissességéről, az általa átélt eseményekről, életéről és általában a szabadságharc történetéről. A szövegek gondos publikálása, az egyes tévedések helyreigazítása lábjegyzetek segítségével itt is – a kötetben már megszokott módon – igen magas színvonalú. Hermann Róbert megkíméli az olvasót a félreértésektől, melyeket nem egyszer a riport készítőjének hozzá nem értése okozott. A főhős közel kerül az olvasóhoz, és egyértelművé válik, hogy az egykori hadvezér pontosan tisztában volt 1848–49-es szerepével, ahogy Marczali Henriknek többször is megfogalmazta: „1848-ban Kossuth a nagy ember, ki nélkül nem történt volna semmi. Ő maga [Görgei] csak buborék, kit fölvetett az események árja.” Emellett pontosan értette saját tevékenységének jelentőségét, és a maga módján büszkén emlékezett hadműveletei sikerességére, és azt is tudta, a rá osztott áruló szerep szükséges volt a nemzet továbbélése, továbblépése szempontjából. Abban is bizonyos volt, hogy a későbbi korok történelemszemlélete már helyén fogja kezelni személyét, szerepét és tevékenységét.

A kötetet végül levéltári és könyvészeti rövidítések jegyzéke, személynév-, helynév- és tárgymutató zárja.

1848–1849 legnagyobb magyar hadvezére írásainak közzététele fontos lépés a Görgei-kutatásban, de Hermann Róbert történészi munkásságában is. Kosáry Domokosnak a Görgei-kérdésről írott kétkötetes munkája (A Görgey-kérdés története I–II. Bp. 1994.), Katona Tamásnak a tábornok emlékiratait közzé tevő kötetei (*Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon* 1848-ban és 1849-ben I–II. Bp. 1988.), valamint Kossuth és Görgei 1848–1849-es levelezésének ugyancsak Hermann általi megjelentetése (Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849. Bp. 2001.) után egy újabb kötet nyújt modern, tudományos alapossággal segítséget egy érdekes személyiség életpályájának, gondolatainak jobb megismeréséhez. A kötetet a szaktörténészek és az érdeklődő olvasóközönség mellett a középiskolák tanulói és az egyetemi hallgatók is haszonnal forgathatják.

Solymosi József

Bartha Ákos

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE

Életút és utóélet

MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2019. 657 oldal

E kötet révén újabb fontos és színvonalas opusszal gazdagodott az utóbbi években ismét örvendetesen gyarapodó történeti életrajzok sora. Bartha Ákos munkája régi hiányt pótol. Bajcsy-Zsilinszky Endre életéről, politikai pályájának egyes szakaszairól vagy fontos momentumairól, illetve történeti szerepének halála utáni értékeléséről számos monografikus feldolgozás, tanul-